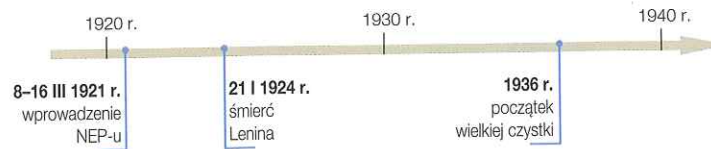

4 ZSRR W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Przypomnij, jakie były skutki rewolucji październikowej w Rosji.
2. Wskaż na mapie zasięg terytorjalny Rosji w 1914 r.

■ EKSPANSJA TERYTORIALNA ROSJI RADZIECKIEJ

W Rosji w 1921 r. bolszewicy, po pokonaniu Białych i pozostałych przeciwników politycznych, rozpoczęli ekspansję terytorialną. Na początku objęła ona ziemie należące wcześniej do imperium carskiego. Komuniści podbili tereny Zakaukazia i zniszczyli kształtujące się tam państwa Gruzinów, Ormian i Azerów. W ich miejsce utworzono Zakaukaską Republikę Radziecką. Bolszewikom nie udało się natomiast opanować krajów nadbałtyckich: Estonii, Łotwy, Litwy i Finlandii, które przed wojną były częścią carskiej Rosji. Państwa te, podobnie jak Polska, zbrojnie obroniły swoją niepodległość.

30 grudnia 1922 r. w Moskwie utworzono **Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich**, w którego skład weszły trzy republiki: Rosja, Ukraina i Białoruś. Z biegiem czasu z azjatyckiej części Rosji

„Robotnik i kolchoźnica” to mierząca 25 m wysokości rzeźba autorstwa Wiery Muchiny przygotowana na paryską wystawę światową. Posąg miał stanowić symbol potęgi ZSRR i systemu komunistycznego. Stał się bardzo popularny, ponieważ jego wizerunek był zamieszczany w czołówkach filmów produkowanych w największej radzieckiej wytwórni Mosfilm.

■ rzeźba, Moskwa, 1937 r.

wydzieliły się republiki związkowe narodów podporządkowanych dotąd Rosjanom. Mimo oficjalnej zmiany statusu i nowej nazwy republiki te, podobnie jak Rosja, całkowicie podlegały władzy partii komunistycznej. Zadeklarowany demokratyczny charakter poszczególnych republik był tylko hasłem propagandowym bolszewików. W rzeczywistości dążyli oni bowiem do stworzenia najbardziej scentralizowanego państwa na świecie. Granice ZSRR otoczono zasiekami z drutu kolczastego i pasami zaoranej ziemi, tak aby nikt nie uciekł z kraju i nie przekazywał informacji o zbrodniach reżimu komunistycznego. W tej sytuacji paradoksalne okazały się słowa pochodzące z jednej z popularnych wówczas pieśni komunistycznych: *Nie znam innego takiego kraju, gdzie tak swobodnie oddycha człowiek.*

■ FUNKCJONOWANIE GOSPODARKI KOMUNISTYCZNEJ

Trwająca w Rosji w latach 1917–1920 wojna domowa doprowadziła do załamania systemu ekonomicznego państwa. Między wsią a miastem zamierał handel w związku z czym przestawały pracować fabryki. W wyniku walk znacznemu zniszczeniu uległa sieć transportowa. W tej sytuacji bolszewicy zdecydowali się wprowadzić tzw. **komunizm wojenny**. Polegał on na upaństwowieniu większości sektorów gospodarki – przemysłu, handlu i transportu. Armia Czerwona z rozkazu Lenina zmuszała chłopów do przekazywania obowiązkowych dostaw żywności dla miast. Racje żywnościowe były wydzielane w ilości zależnej od wykonywanej pracy. Przydziałów byli pozbawieni przedstawiciele klas uznawanych za wyzyskujących oraz bezrobotni, których w ten sposób skazywano na głód i śmierć.

Wprowadzenie komunizmu wojennego nie wpłynęło zgodnie z oczekiwaniami bolszewików na poprawę sytuacji ekonomicznej państwa. W Rosji w latach 1920–1921 panowała klęska głodu, która pochłonęła wiele ofiar. Sytuacja zarówno w przemyśle, jak i w rolnictwie nie zmieniła się, a chłopci coraz bardziej ubożeli. Dochodziło do licznych powstań chłopskich oraz strajków w fabrykach, krwawo tłumionych przez władze komunistyczne.

W obliczu postępującego kryzysu komunizmu na czele z Leninem zostali zmuszeni do odejścia od komunizmu wojennego i jego brutalnych metod. W 1921 r. wprowadzono **Nową politykę ekonomiczną** (ros. skrót NEP). Zlikwidowano wówczas obowiązkowe dostawy żywności przez chłopów, umożliwiono im również sprzedaż nadwyżek produktów. Przywróciło to opłacalność i wzrost produkcji rolnej. W miastach odrodził się drobny prywatny handel, przemysł, a także rynek usług. NEP spełnił oczekiwania komunistów – przyczynił się do tego, że zwiększyła się produkcja przemysłowa i rolna, a kraj obronił się przed widmem wielkiego głodu.

W ramach reform gospodarczych w Rosji w 1924 r. przeprowadzono również reformę monetarną, która miała na celu ujednoczenie waluty, a także wycofanie pieniędzy z czasów carskich i tych emitowanych przez wojska Białych w trakcie wojny domowej. Jednak wszystkie działania władz radzieckich podejmowane w okresie NEP-u służyły przede wszystkim uspokojeniu nastrojów społecznych do momentu umocnienia się reżimu komunistycznego.

POSTAĆ HISTORYCZNA

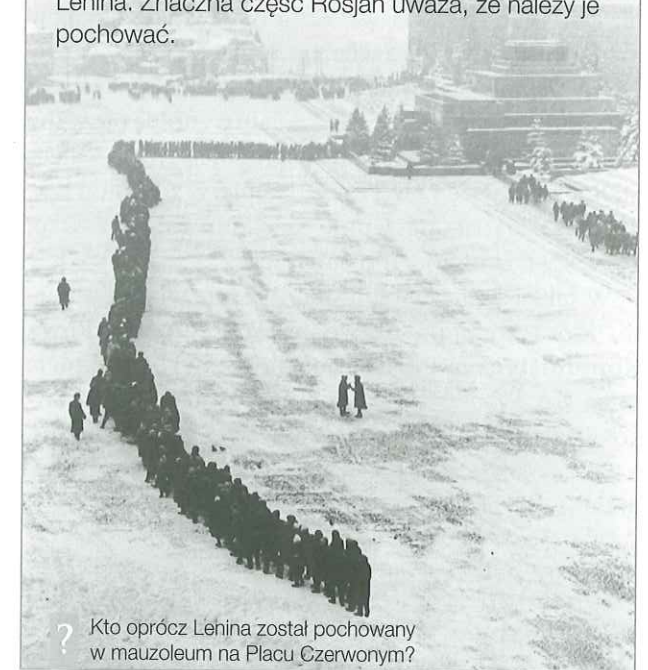
JÓZEF STALIN 1878–1953 r.

Właściwie nazywał się Josif Dżugaszwili i pochodził z miasta Gori w Gruzji. W 1901 r. wstąpił do Partii Socjaldemokratycznej, a trzy lata później – do frakcji bolszewickiej. Brał udział w rewolucji październikowej, ale odgrywał wówczas drugorzędną rolę. W 1924 r., po śmierci Lenina i wbrew jego zaleceniom, otrzymał stanowisko sekretarza generalnego partii bolszewickiej. W następnych latach rozprawił się ze swoimi przeciwnikami i konkurentami. Wprowadził w kraju industrializację i kolektywizację, a przy pomocy tajnej policji – krwawy terror. W tym okresie miliony obywateli ZSRR zostało zamordowanych lub skazanych na długotrwałe pobyty w obozach pracy – łagrach. Stalin realizował politykę współpracy z hitlerowskimi Niemcami. W 1939 r. zawarł z nimi pakt o nieagresji i wziął udział w ataku na

WARTO WIEDZIEĆ

Mauzoleum Lenina

Po śmierci Lenina władze partii wbrew woli jego rodziny zdecydowały o zabalsamowaniu jego zwłok i umieszczeniu ich w mauzoleum wybudowanym na Placu Czerwonym. Wystawione na widok publiczny z mumifikowane zwłoki Lenina stały się punktem obowiązkowych wycieczek obywateli ZSRR. Aby złożyć hołd przywódcy bolszewików, trzeba było stać w wielogodzinnej kolejce. Obecnie toczą się spory dotyczące dalszych losów ciała Lenina. Znaczna część Rosjan uważa, że należy je pochować.

? Kto oprócz Lenina został pochowany w mauzoleum na Placu Czerwonym?

Polskę. Po niespodziewanym uderzeniu Niemców na ZSRR w 1941 r. podjął ścisłą współpracę z aliantami zachodnimi. Na konferencji w Jałcie wynegocjował z nimi podział powojennego świata na strefy wpływów. Po wojnie za pomocą terroru wprowadził rządy komunistyczne w krajach podporządkowanych ZSRR. Ugruntował pozycję Związku Radzieckiego jako światowego mocarstwa. Stalin jest uznawany za jednego z największych zbrodniarzy w dziejach ludzkości.

■ PRZEJĘCIE WŁADZY PRZEZ STALINA

Od czasów rewolucji w 1917 r. Włodzimierz Lenin stał na czele rządu i partii komunistycznej, jednak nie sprawował pełnej władzy dyktatorskiej. Wspólnie z nim rządziła grupa współpracowników – **Lew Trocki, Grigorij Zinowiew, Lew Kamieniew** oraz **Nikołaj Bucharin**. W tym czasie Józef Stalin należał do drugiego szeregu działaczy bolszewickich. W 1922 r. rywalizujący ze sobą główni przywódcy Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) – w skrócie RPK(b) – powierzyli mu stanowisko sekretarza generalnego partii. Po śmierci Lenina w 1924 r. wśród bolszewików rozpoczęła się walka o władzę. Stalin zaczął się wówczas kolejno pozbywać swoich przeciwników – byli oni w procesach fałszywie oskarżani o zdradę ojczyzny lub pospolite przestępstwa. Najgroźniejszym rywalem Stalina okazał się Lew Trocki. Najpierw został on wydalony z partii, następnie skazano go na zsyłkę, a w 1929 r. zmuszono do emigracji.

W takiej sytuacji Stalin skupił pełnię władzy w partii, która zmieniła nazwę na **Wszystozwiązkową Komunistyczną Partię (bolszewików)** – w skrócie **WKP(b)**. Wyeliminowanych przywódców bolszewików zastąpił oddanymi sobie funkcjonariuszami, a głównym narzędziem dyktatora w walce z przeciwnikami stała się tajna policja polityczna – **OGPU**

(z ros. Zjednoczony Główny Zarząd Polityczny), przekształcona w 1934 r. w **NKWD** (z ros. Ludowy Komisarjat Spraw Wewnętrznych). W latach 30. Stalin, w wyniku podejmowanych przez siebie decyzji, sprawował już pełnię władzy w ZSRR. Wszystkie dziedziny życia w państwie podlegały kontroli partii i zależnych od niej organizacji. W kraju wprowadzono również kult jednostki. Oznaczało to, że Stalina uznano za jedynego spadkobiercę idei Lenina i nieomylnego wodza.

■ INDUSTRIALIZACJA I KOLEKTYWIZACJA

Stalin zdecydowanie popierał przemiany gospodarcze w Rosji postulowane przez teoretyków komunizmu. Dlatego postanowił przeprowadzić szybkie uprzemysłowienie ZSRR, będącego nadal krajem rolniczym, oraz ograniczyć prywatną inicjatywę w gospodarce.

Pierwszym krokiem w tym kierunku było wycofanie się z NEP-u w 1928 r. i rozpoczęcie przymusowej kolektywizacji rolnictwa. Produkcja rolna miała od teraz odbywać się w państwowych gospodarstwach, czyli **sowchozach**, gdzie chłopcy pracowaliby jako robotnicy rolni, lub w spółdzielczych **kołchozach**, w których zachowaliby jedynie niewielką część ziemi na własność. Zmiany te wywoływały silny sprzeciw wśród chłopów pozbawianych gruntów lub zmuszanych do przyłączenia

swoich ziem do kołchozu. Bolszewicy szczególnie bezwzględnie traktowali najbogatszych gospodarzy, nazywanych pogardliwie **kułakami**. Miliony z nich po skonfiskowaniu majątku zostało zgładzonych lub zesłanych do obozów pracy.

Równocześnie z kolektywizacją wsi przystąpiono do upaństwowienia przemysłu i rynku usług oraz do likwidacji wolnego handlu. Odtąd cała gospodarka radziecka miała być centralnie zarządzana przez władze komunistyczne. Wprowadzono wówczas **gospodarkę planową**, co oznaczało, że o rozwoju państwa opartym na realizacji planów 5-letnich decydował Stalin i jego doradcy. Szczególny nacisk kładziono na industrializację, a zwłaszcza na rozwój przemysłu ciężkiego, wydobywczego i zbrojeniowego. Zakładano, że w ten sposób uda się szybko przekształcić ZSRR z państwa rolniczego w kraj przemysłowo-rolniczy, a następnie zniwelować różnice cywilizacyjne między Związkiem Radzieckim a Europą Zachodnią. Mimo że plany Stalina były nierealne, próby ich realizacji kosztowały życie milionów Rosjan skazanych na przymusowe roboty, często w bardzo szkodliwych warunkach. Pracowali oni przy realizacji ogromnych inwestycji, takich jak: budowa Kanału Białomorskiego czy kanału Wołga-Don oraz przy rozwoju zagłębia węglowego w położonej na dalekiej północy Worskucie. W okresie industrializacji powstały także olbrzymie zakłady metalurgiczne w Magnitogorsku, zagłębie węglowe w Kuźniecku oraz potężna elektrownia wodna na Dnieprze. W konsekwencji podejmowanych działań przez władze komunistyczne w szybkim tempie spadał również poziom życia mieszkańców ZSRR.

Zakłady metalurgiczne w pobliżu Kerczu na Krymie były jednym z dziesiątków kombinatów przemysłowych zbudowanych w latach 30. XX w. w ramach industrializacji ZSRR.

■ fotografia, Kercz, 1930 r.

WARTO WIEDZIEĆ

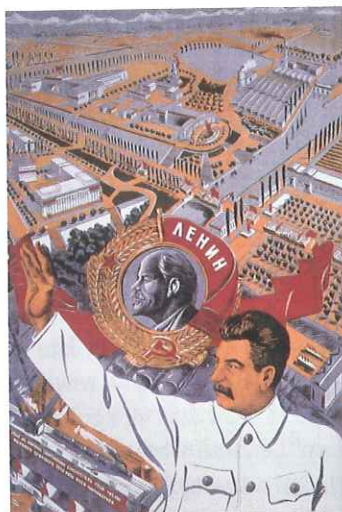
Propaganda stalinowska

Stalin wiele uwagi poświęcał propagandzie, za pomocą której tworzył kult własnej osoby, a także piętnował swoich przeciwników politycznych. W prasie, literaturze, na obrazach i w filmach był przedstawiany jako ojciec narodu, a także geniusz wojskowy i polityczny. Nawet w pracach naukowych cytowano jego słowa oraz traktowano go jako najwyższy autorytet w naukach ścisłych i humanistycznych.

Przywódcą komunistów pozował często do fotografii w towarzystwie prostych obywateli i dzieci. W ten sposób tworzył wizerunek dobrotliwego i troskliwego ojca narodów wchodzących w skład ZSRR. W rzeczywistości Stalin z premedytacją podejmował decyzje o śmierci milionów obywateli Związku Radzieckiego.

■ fotografia, ZSRR, ok. 1935 r.

Stalin przedstawiany był jako twórca potęgi gospodarczej oraz dobrobytu Związku Radzieckiego. O ile produkcja przemysłu ciężkiego nieustannie wzrastała, o tyle warunki życia większości mieszkańców ZSRR były znacznie gorsze niż w innych krajach europejskich.

■ plakat, ZSRR, ok. 1935 r.

■ Głód na Ukrainie

W latach 1932–1933 południowe rejony ZSRR, w tym Ukrainę, dotknęła klęska nieurodzaju. Mimo bardzo trudnej sytuacji Stalin postanowił utrzymać eksport zbóż na dotychczasowym poziomie i zwiększył przymusowe dostawy dla państwa. Plony w całości skonfiskowano, a chłopcy nie mogli zostawić sobie ziarna potrzebnego na zasiew w kolejnym roku. Dodatkowo ludność wiejskiej zakazano opuszczać miejsce zamieszkania, co uniemożliwiło jej np. kupowanie chleba w mieście. Fala głodu w największym stopniu dotknęła tereny dzisiejszej wschodniej i centralnej Ukrainy. Decyzje władz komunistycznych doprowadziły do tak ciężkiej sytuacji w tym rejonie, że wystąpiły tam również przypadki kanibalizmu. W latach 1932–1933 z głodu zmarło na Ukrainie kilka milionów ludzi. Liczba ta jest trudna do ustalenia, ponieważ władze radzieckie starały się ukryć ten fakt. Na początku XXI w. parlamenty 26 państw, w tym również Polski, uznały głód w ZSRR za akt ludobójstwa wobec narodu ukraińskiego.

Dzieci stanowiły duży odsetek ofiar wielkiego głodu na Ukrainie, celowo wywołanego przez władze radzieckie.

■ fotografia, ZSRR, XX w.

? Odszukaj w różnych źródłach, w jakim celu Stalin doprowadził do wielkiego głodu na Ukrainie.

? Jaki wpływ na społeczeństwo radzieckie miała propaganda stalinowska?

■ SPOŁECZEŃSTWO RADZIECKIE

W Rosji, oprócz zmian politycznych, do których doszło po rewolucjach w 1917 r., nastąpiły również burzliwe przemiany w życiu codziennym obywateli. Bolszewicy zaczęli zwalczać Kościół prawosławny, mający dotąd istotne znaczenie dla Rosjan. Władze komunistyczne zakazały nauczania religii w szkole, rozpowszechniania prasy oraz książek religijnych. Zamykano i niszczone też miejsca kultu, a osoby duchowne poddawano represjom.

Komuniści wprowadzili śluby cywilne oraz rodziny, które można było uzyskać po złożeniu wniosku w urzędzie. Dążono również do osłabienia tradycyjnych więzi rodzinnych, uznanych za przeszkodę w propagowaniu idei komunistycznych. W tworzeniu nowego ustroju szczególną rolę mieli odegrać młodzi ludzie. W tym celu zachęcano ich, aby wstępowali do Komunistycznego Związku Młodzieży, nazywanego **Komsomołem**.

TEKST ŹRÓDŁOWY

MOSKIEWSKA DEFILADA

Polski poeta Antoni Słonimski w 1932 r. przebywał w ZSRR. Po powrocie do Polski opublikował reportaż, w którym opisał swoje wrażenia z podróży.

Czekamy dobre pół godziny na początek defilady. Nagle rozlega się szmer i spada deszcz oklasków. Za trybunami dla publiczności, pod murami Kremła, idą w asyście zziębniętych i spoconych gepistów Stalin i Woroszyłow...

Wreszcie zaczyna się defilada. Przemaszerować ma osiemdziesiąt tysięcy ludzi. Idą drużyny fabryk traktorów, fabryk kaloszy, fabryk włókienniczych i warsztatów kolejowych. Materiał ludzki jest lichej. Mężczyźni o zapadłych klatkach piersiowych, kobiety o krótkich nogach i wydatnych biustach. Mało się widzi ładnych nóg, ramion i twarzy. Idą źle i nie w krok. Każda drużyna niesie swoją chorągiew, bogato haftowaną emblematami sowieckimi i napisami. Kostiumy są najróżniejszych kolorów i nie ma ani jednej drużyny, w której by wszyscy mieli jednakowe

niebieskie czy czerwone porteczki. W szeregach widzi się nawet po prostu ludzi w gaciach, a przynajmniej połowa defilujących jest bosa. Ale oto obraz się zmienia. Na plac wychodzą drużyny karnie zwarte, bijące mocno rytm nogami, ubrane w kolory ujednostajnione. To robotnicy fabryk broni i amunicji. I znowu przewala się ubogi uszeregowany tłum, aby tym większy był kontrast dla drużyny GPU albo szkoły lotniczej.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, w jakim celu w czasach stalinowskich komuniści organizowali defilady.
2. Podaj różnice między grupami defilujących. Wymień czynniki, które miały na to wpływ.

Źródło: A. Słonimski, *Moja podróż do Rosji*, Warszawa 1997, s. 127–128.

Defilada wojskowa na Placu Czerwonym miała charakter reprezentacyjny i nie oddawała realiów życia w ZSRR. W czasie przemarszu pokazywano elitarne jednostki wojskowe, które dysponowały bardzo dobrym wyposażeniem.

■ fotografia, Moskwa, ok. 1930 r.

Codzienny wymarsz kółchożników do pracy w polu dawał lepszy obraz sytuacji mieszkańców ZSRR niż moskiewskie defilady.

■ fotografia, okolice Moskwy, 1931 r.

W okresie industrializacji nastąpiła także masowa i przymusowa migracja ludności do miast i wielkich okręgów przemysłowych. Całe społeczeństwo radzieckie zostało poddane olbrzymiemu terrorowi, któremu towarzyszyła atmosfera strachu oraz podejrzeń. Życie mieszkańców ZSRR w dużym stopniu było kontrolowane przez władze, w społeczeństwie zlikwidowano opozycję. Osoby niezgadające się z ideologią komunizmu traciły pracę lub były usuwane z uczelni, a następnie pozbawiane wszelkich praw lub skazywane na pobyt w obozach pracy. Promowano też donosicielstwo i zachęcano do przedkładania interesu partyjnego ponad rodzinę i bliskich. Partia, podlegające jej związki zawodowe i organizacje młodzieżowe, szkoły, uczelnie wyższe, a także prasa i radio pilnowały, aby przestrzegano wszelkich dyrektyw wydawanych przez Stalina.

■ TERROR KOMUNISTYCZNY

System komunistyczny od początku swojego istnienia opierał się na przemocy. W okresie rewolucji i wojny domowej bezwzględnie rozprawiano się z przeciwnikami dyktatury proletariatu. Mordowano duchownych, zwolenników caratu, ziemian, burżuazję oraz tych, którzy popierali inne nurty lewicowe. Masowo rozstrzelano też i poddawano represjom buntujących się przeciwko bolszewikom chłopów oraz robotników. Szacuje się, że przymusowa kolektywizacja na wsi, a także towarzyszące jej klęski głodu pochłonęły ponad 10 mln ofiar.

Po zakończeniu wojny domowej terror wewnętrzny w państwie radzieckim nie malał. Komuniści rozwinęli założoną jeszcze przez Lwa Trockiego sieć obozów pracy – **łagrów** (ros. *лагерь* – obóz). Panowały w nich

Otwarcie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego, który połączył Morze Białe z Morzem Bałtyckim, odbyło się 1 maja 1933 r. Został on zbudowany na rozkaz Stalina, w rekordowym czasie 20 miesięcy. Podczas pracy w ekstremalnie trudnych warunkach śmierć poniosło kilkadziesiąt tysięcy więźniów politycznych. Znaczenie nowego kanału dla gospodarki było jednak niewielkie.

■ fotografia, ZSRR, 1933 r.

bardzo trudne warunki, a śmiertelność wśród więźniów skazanych na katorżniczą pracę była bardzo wysoka. Rozsiane na terytorium całego ZSRR łagry podlegały **Głównemu Zarządowi Obozów**, czyli **Gułagowi**.

W latach 1936–1938 w ZSRR rozpoczęła się kolejna fala terroru przeciwko wrogom komunizmu, nazwana **wielką czystką**. Z rozkazu Stalina, pozbawieni już wcześniej swoich stanowisk, dawni przywódcy bolszewicy, m.in. Bucharin, Zinowiew i Kamieniew, zostali w sfalszowanych procesach politycznych skazani na śmierć. Represje objęły też Armię Czerwoną – wymordowano większą część korpusu oficerskiego z marszałkiem Michaiłem Tuchaczewskim na czele. Wkrótce Stalin podjął również decyzję o pozbawieniu życia funkcjonariuszy, którzy przeprowadzili wielką czystkę.

WARTO WIEDZIEĆ

Pawlik Morozow

W propagandzie radzieckiej za wzór dla młodzieży stawiano Pawlika Morozowa. Według oficjalnej wersji w czasie klęski głodu jego ojciec, przedstawiany jako kulak, ukrył dla swojej rodziny część zboża, które powinien oddać w ramach obowiązkowych dostaw. 14-letni Pawlik, indoktrynowany przez bolszewików, doniósł władzom o tym przestępstwie. Ojciec chłopca stracił życie, ponieważ przepisy w ZSRR za kradzież zboża przewidywały karę śmierci. Przedstawiciele rodziny w ramach zemsty zamordowali Pawlika, a komuniści stworzyli legendę młodego komunisty – bohatera i męczennika. Morozow stał się patronem Komsomołu, a jego imię nosiło wiele szkół w Związku Radzieckim. Rozślawienie historii chłopca oraz inne tego rodzaju działania podejmowane przez komunistów były jednym z elementów polityki społecznej mającej na celu rozbicie więzi rodzinnych, które szczególnie na wsi utrudniały wprowadzanie ideologii komunistycznej.

? Jaki wpływ na społeczeństwo radzieckie miała propaganda stalinowska?

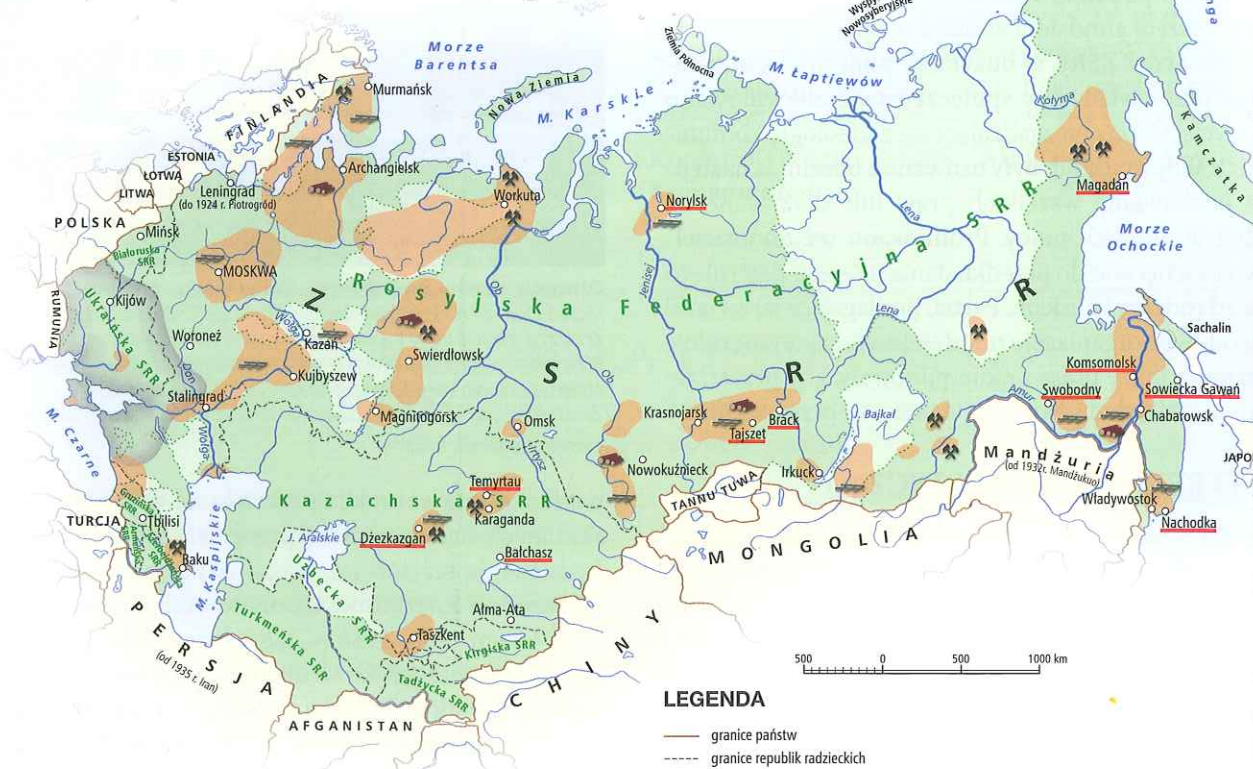

Pawlik Morozow został rozślawiony przez propagandę stalinowską w latach 30. XX w. Dziś istnieją jednak wątpliwości co do autentyczności całej historii.

■ fotografia, ZSRR, początek lat 30. XX w.

ZSRR W LATACH 1922–1939

Związek Radziecki w okresie industrializacji i kolektywizacji oraz terronu stalinowskiego

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień regiony z największymi skupiskami łagrów.
2. Wskaż tereny, na których panował wielki głód na przełomie lat 20. i 30.

LEGENDA

- granice państw
- - - granice republik radzieckich
- obszar ZSRR od 1922 r.
- obszar republik autonomicznych w ZSRR
- obszar występowania większych zespołów łagrów

Roboty wykonywane przez więźniów:

- ⚒️ prace wydobywcze
- 🚧 prace przy budowie kolei, dróg, kanałów i innych inwestycji
- 🌲 wyręb lasu i prace rolne

Brack miasta budowane przez więźniów
 ■ obszar głodu w latach 1932–1933

Gułag

Załączkiem Gułagu był obóz szczególnego przeznaczenia – tzw. Sołowki – założony w 1923 r. na Wyspach Sołowieckich. Początkowo przebywali w nim więźniowie polityczni. W 1929 r., kiedy w czasie kolektywizacji gospodarstw rozpoczęły się masowe represje, na ciężkie roboty skazywano przeciwników zmian wprowadzanych przez Stalina. Komuniści zaczęli wówczas rozbudowywać sieć gułagów. Lokalizowano je głównie w skrajnie nieprzyjaznych klimatycznie rejonach ZSRR, np. nad rzekami Kołymą i Workutą. System obozów pracy funkcjonował do 1956 r. Szacuje się, że w tym okresie śmierć poniosło w nich kilkadziesiąt milionów ludzi.

Obozy pracy przymusowej należały do systemu gułagów utworzonych w ZSRR. Przetrzymano w nich zarówno zwykłych kryminalistów, jak i osoby podejrzane politycznie przez reżim komunistyczny.

Jakie były podobieństwa i różnice między hitlerowskimi obozami koncentracyjnymi a stalinowskimi gułagami?

POLITYKA ZSRR WOBEC NIEMIEC

W okresie międzywojennym stosunki między ZSRR a Niemcami ulegały zmianom. W **kwietniu 1922 r.** w **Rapallo** państwa te podpisały traktat polityczny o ścisłej współpracy. Z Niemiec trafiały do Związku Radzieckiego najnowsze technologie, uzbrojenie, a także środki finansowe. Przyjeżdżali również eksperci gospodarczy oraz wojskowi potrzebni zacofanemu i izolowanemu na arenie międzynarodowej krajowi. Natomiast ZSRR rewanżował się eksportem surowców oraz potajemnym udostępnianiem swoich poligonów dla szkoleń armii niemieckiej. Ponadto wspólnym celem obydwu państw stało się zlikwidowanie niepodległej Polski.

Sytuacja zmieniła się po upadku Republiki Weimarskiej i dojściu do władzy Hitlera, który natychmiast zerwał wszelką współpracę z państwem komunistycznym. Oba kraje zaczęły wówczas rywalizować ze sobą na forum międzynarodowym. Widoczne to było szczególnie podczas wojny domowej w Hiszpanii, ponieważ ZSRR i III Rzesza popierały zwalczające się obozy polityczne. Komuniści propagowali też tworzenie na Zachodzie frontów ludowych jednoczących partie lewicowe w walce przeciwko faszystom.

Jednak Stalin cały czas dążył do odbudowania bliskich kontaktów z Niemcami, imponowały mu bowiem rozmach i skuteczność reżimu nazistowskiego. Szczególne wrażenie na przywódcy komunistów zrobiła podobno „noc długich noży”, kiedy Hitler rozprawił się z wewnątrzpartyjną opozycją. W marcu 1939 r. podczas zjazdu WKP(b) Stalin sugerował, że jest gotów porozumieć się z Niemcami. Dla Hitlera, który w tym czasie stracił szansę na podporządkowanie sobie Polski, była to niepowtarzalna okazja, aby dla realizacji swoich planów podbojów w Europie zyskać potężnego sojusznika.

Kremi – przen. najwyższe władze sowieckie, współcześnie rosyjskie, których siedziba znajdowała się na moskiewskim Kremlu.

ĆWICZENIA

1. Przedstaw okoliczności dojścia do władzy Józefa Stalina.
2. Wyjaśnij, dlaczego system komunistyczny w ZSRR nazywany jest zbrodniczym.
3. Oceń skutki przymusowej industrializacji i kolektywizacji w Związku Radzieckim.

DLA ZAINTERESOWANYCH

A. Bullock, *Hitler i Stalin. Żywoty równoległe*, Warszawa 1999.
 M. Heller, A. Nekricz, *Utopia u władzy. Historia Związku Radzieckiego*, Lublin 1989.
 R. Kuśnierz, *Ukraina w latach kolektywizacji i wielkiego głodu (1929–1933)*, Toruń 2005.

MIĘDZYNARODOWA DZIAŁALNOŚĆ KOMINTERNU

W celu zrealizowania hasła światowej rewolucji, w 1919 r. w Moskwie utworzono **Międzynarodówkę Komunistyczną (Komintern)**. Pierwszym przewodniczącym organizacji został Grigorij Zinowiew. Należały do niej wszystkie działające na świecie partie komunistyczne, które stanowiły sowiecką agenturę w swoich krajach. Ugrupowania te realizowały zalecenia dostarczane przez centralę Kominternu podlegającą bezpośrednio **Kremłowi**.

Głównym celem Kominternu w latach 20. było zwalczanie partii socjaldemokratycznych, stanowiących dla komunistów poważną konkurencję. W latach 30. zaś organizacja ta wzywała komunistów na całym świecie do utworzenia frontu ludowego, czyli sojuszu lewicy przeciwko faszystom. Idea ta upadła, kiedy ZSRR nawiązał bliższą współpracę z hitlerowską III Rzeszą w 1939 r. Komintern nie odgrywał już wówczas istotnej roli i został rozwiązany w 1943 r.

Trzeci Zjazd Kominternu z udziałem Włodzimierza Lenina odbył się w 1921 r. w Moskwie.
 ■ fotografia, Moskwa, 1921 r.